

Maria Castanyer:

superació i independència

Lluís Lucero Comas

*Que si una hora s'apríma poc segura
hi ha un fil de llum per fer-me el viure clar.(1)*

Maria Castanyer i Figueras va morir a Blanes, a l'Hospital-Asil Sant Jaume on residia des de 1985, el 29 de novembre del 2003. Tenia noranta anys. Uns dies més tard,

Joan Ribas en glossava en un article la figura i l'obra.(2) Entre altres coses afirmava: «Pensem que Girona no pot prescindir de recollir i posar a l'abast dels ciutadans la vida i l'obra dels autors que han destil·lat estimació, reverència i enyor vers la seva ciutat. Altra cosa seria una conducta d'enorme ingratitude». El 17 de setembre de l'any següent, l'onzena edició de Nit de Poetes li va retre un sensible homenatge a partir d'una idea inspirada de Martí Peraferrer. A l'inici del 2005, la *Revista de Girona* publicava una breu tria dels seus poemes inèdits.(3) Avui es publica aquest article. Només vol ser una modesta aproximació a la seva vida i a la seva obra –intenses i apassionants–, amb l'objectiu de valorar-la tal com es mereix i provar d'alliberar-la de l'etiqueta, sovint desfavorable, de poeta local.

GIRONA: UNA INFANTESA DOLOROSA I UNA JOVENTUT DIFÍCIL

*Passen els dies tots iguals, tots llisos,
del color de la cendra i el plom fos.*

* * *
*Girona, jo t'he vist en dies agres
de fam i fred, de sang i febre al rostre.*

Maria Castanyer neix a Girona durant la primera quinzena d'agost de l'any 1913. És la segona de vuit germans. Aviat un infortuni trasbalsa la família i condiciona amb força la seva vida: als cinc anys pateix un atac de poliomièlitis que li deixa greus seqüeles en una cama. Passa

la infantesa entre Girona, Olot –amb la família del pare– i Cassà de la Selva, on tota la família roman uns cinc anys. Viuen a Can Palau, una casa gran amb jardí i alguns camps. La Maria hi és mitjanament feliç: les classes amb el senyor Serra, la primera comunió, el naixement d'altres germans, les «Rondalles Mallorquines» de mossèn Alcover que els explica el pare, la vida en plena natura, les Colònies Escolars de la Mancomunitat...

La llum de totes aquestes experiències només és enterbolida per la mort del seu germà Jordi –el cinquè–, amb només dos anys. El 1925 tota la família torna a Girona, al pis de l'avinguda de Santa Eugènia, prop de l'antiga Estació d'Olot; aquell setembre ha de començar a anar a les Carmelites. A més dels estudis reglats, aprèn costura, música i cant. La grisor de Girona i la vida limitada que hi ha de dur l'oprimeixen. Al principi dels anys trenta es trasllada a Barcelona, a casa d'un oncle, per aprendre a fer barrets. L'estada és curta: la proclamació de la República i el neguit que provoca en la família el rumb inestable que les coses poden prendre fa que es consideri oportuna la seva tornada a Girona. Dedicada a la seva feina de modista per a la família i la clientela ja habitual, té també temps per a la música, les breus estades a la casa que uns parents tenen a Clarà –entre Argentona i Òrius–, les noves amistats –com els Ortega Monasterio– i la descoberta del primer amor correspost. En l'endemig, la seva germana Antònia es fa monja benedictina i ingressa al monestir de Sant Daniel. L'esclat de la Guerra Civil porta nombrosos canvis: alguns germans al front, la germana monja refugiada a casa amb altres companyes de l'orde, el pare a la presó durant sis mesos per religió i «molt missaire», el trasllat al barri vell quan ja se n'intueix el final. Els primers anys de la postguerra són difícils, com ho són per a gairebé tothom: amb la casa de Santa Eugènia cremada, han de viure dos anys en un pis manllevat; pateixen la incertesa per la sort de parents i amics; penúries de tot tipus afecten la salut

Maria Castanyer a San Francisco, Califòrnia, els anys setanta.

de la Maria –pèrdua de pes, cama ulcerada, un focus de tuberculosi pulmonar, del qual comença a recuperar-se acollida per les germanes Monasterio a Palol–. Els problemes de salut l'obliguen a anar sovint al metge a Barcelona. En una d'aquestes anades coneix un noi d'origen alemany amb el qual la uneix una relació d'intensa amistat que dura uns dos anys, fins que el noi es fa capellà i se'n va a Alemanya. Poc després, desitjosa de més alenades d'aire fresc, decideix inscriure's a un curs de *muñequería* que dura nou mesos i que es fa a Madrid: servirà com a servei social però sense obligar-la a ser membre de la Sección Femenina. Com que el curs només li ocupa els matins, les tardes les passa seguint les classes de l'Escuela de Periodismo. A Madrid, hi fa bones amistats, i amb elles fa algunes sortides per Castella i passa una *feria de abril* entre Cadis i Sevilla. Toma a Girona, obre de nou el seu taller de costura –Corte y Confección– i comença a escriure. Llegeix molt –Sagarra, Camer, Maragall, Lòpez-Picó, Foix i Espriu–, passa temporades a Sant Feliu de Pallerols i Arbúcies i els dolors de la cama se li agreugen. Amb fermesa i amb el consell dels doctors Ribot i Mascaró, pren una decisió dràstica: amputar la cama malalta. L'operació, duta a terme amb èxit, va seguida d'un temps de convalescència durant el qual continua escrivint. Més endavant, una cama artificial li fa més fàcils els desplaçaments. El dia de Sant Narcís de 1946 publica a *Los Sitios* la «Cançó de la menta», i des d'aquesta mateixa tribuna Jaime Pol Girbal, esmentant el seu «Sonet del color del temps», la saluda com una «poetisa excelente» amagada «bajo una maravillosa y admirable modestia». (4) Dos anys més tard, guanya la Viola d'Argent als Jocs Florals de Girona, celebrats durant la setmana de Fires,

amb el seu «Tríptic Marià», que una amiga poeta de Figueres ha enviat a concurs sense que ella ho sàpiga. El 25 de novembre d'aquell mateix any *Vida Católica* publica aquesta obra i un article titulat «*Maria Castanyer o el triunfo de la discreción*», a la secció «Luz en el celemín», que destaca «la gracia de su sabor verdagueriano, lleno de suavidad» i s'alegra de la seva consagració pública com a poeta. (5) És aleshores quan comencen les seves *col·laboracions més o menys habituals en publicacions de la ciutat* i la seva participació en diversos Jocs Florals.

VIURE I ESCRIURE A BARCELONA

*Girona, jo t'estimo dintre els nusos
del meu camí; i en els tranquils viratges
giro el cap vers la forma del teu signe.
T'estimo lluny de mi... per enyorar-te!*

Aconsellada pels escriptors Josep Lòpez-Picó –que ha conegut a Girona durant un recital de la seva darrera obra–, Octavi Saltor –guanyador de la Flor Natural als Jocs Florals d'Olot de 1951, durant els quals ella també és premiada– i Tomàs Roig i Llop, decideix traslladar-se a Barcelona per donar més impuls a la seva carrera literària. Després d'un temps en una pensió i diverses feines precàries, troba una certa estabilitat laboral i es trasllada a un estudi-àtic de Consell de Cent. En l'endemig, publica el seu primer llibre, *Cançons del color del temps*, a Girona a final de 1949. (6) Segons Narcís-Jordi Aragó, (7) es tracta del primer llibre «de crea-

Maria Castanyer a la processó de la divina pastora d'Olot, l'any 1917, poc abans de la poliomeilitis.

ció en català editat a Girona després de la guerra» i «l'obra és una confessió íntima i sincera de les seves frustracions i dels seus anhels». El gener de 1950 *Los Sitios* se'n fa ressò almenys dues vegades: Valeriano Simón(8) el qualifica de «revelación insospachada» i en destaca com «la poetisa ha calado hondo en su propia sensibilidad, buceando sin compasión en sus sentimientos y, con ello, ha logrado encajar las ideas en el cauce de la sutilidad y el aliento poético»; i Gerión, a la seva secció «Ángulo de la Ciudad»,(9) diu que és «como la dulce confidencia de una alma femenina para quien los días y las horas van dejando la impronta en su sensibilidad». A Barcelona coneix escriptors com Aurora Bertrana, Marià Manent i Tomàs Garcés, i artistes plàstics com Vicenç Caraltó i Josep M. Subirachs. Publica algunes col·laboracions en castellà a la revista *Destino* i en català als pocs diaris i revistes que gosen fer-ho i, a partir dels anys seixanta, també a *Tele-Estel* i a *Presència*. El 1953 edita a Barcelona un breu llibre de poemes en castellà, *Muriendo en silencio*, d'un tiratge limitat i que aviat s'exhaureix.(10) La dolorosa sensació d'íntima soledat que el travessa només es veu trencada al final amb el poema «Simón de Cirene» –una mostra més de la seva abundant obra de temàtica religiosa– i un poema en català, delicat i sensible: «Nupcial». Cinc anys més tard surt també a Barcelona el seu darrer recull poètic editat, *Retrobar-me en la terra*. Tomàs Roig i Llop escriu al «Pòrtic» que «la seva poesia és intimista, sense concessió a qualsevol projecció objectiva que l'allunyi del seu món interior, intens, intensísim, sense perdre mai, però, l'essencial condició de la claredat», i destaca la presència obsessiva de la mort que travessa el recull, i que ja s'havia pogut intuir en els poemes en castellà.(11) El 1959 és l'any, per dir-ho d'alguna manera, de la seva consagració literària. A Ripoll, guanya la Flor Natural dels VI Jocs Florals amb el recull *Estances de tot l'any*;(12) a Girona, el «Premio de Poesía del Certamen Histórico-Literario, conmemorativo del CL aniversario de los Sitios de Gerona de 1808 y 1809» amb un llarg poema titulat «Immortal», mancat del retòric patriotisme abrandat que era d'esperar i ple d'amor per la ciutat, compassió per l'enemic i empatia pel sofriment dels civils i de les dones;(13) i a París, obté la Flor Natural dels Jocs Florals de la Llengua Catalana amb un altre llarg poema que recrea el mite d'Endimió.(14) El viatge a París per recollir el seu premi –i, de passada, el Fastenrath obtingut per M. Assumpció Soler per la seva novel·la *L'escollit*(15)– és memorable, i no solament perquè Josep Carner en sigui el president i li llegeixi públicament el poema en l'acte de lliurament dels premis: la visita a la ciutat, les noves coneixences, el públic reconeixement de la seva vàlua literària fan que torni a Barcelona amb ànims renovats. Retroba l'amor, viatja per Europa, segueix promovent i participant en diverses activitats culturals. A la tornada d'un viatge de feina a Milà es troba malalt l'home que estima. La seva mort, al cap de pocs dies, afegeix més dolor al que ja li havia causat la mort del pare uns anys abans, fa més gran el buit que sent i precipita un nou canvi.

L'escriptora a la seva casa de Girona, l'any 1942.

ENTRE BLANES I CALIFÒRNIA

*Com una dona ardent, perfumada i madura,
m'aculls sobre el teu pit d'ignorades sentors.*

* * *

*Jo voldria adormir-me al batent de la mar
una nit molt tranquil·la.*

Decideix deixar la feina –els seixanta anys ja s'acosten–, marxar de Barcelona i buscar un íntim recer vora el mar. El troba en un hotelet familiar de la vila de Blanes on comparteix espai i vivències amb els joves alumnes d'una escola americana. Aviat els consells i les afectuoses correccions en matèria lingüística esdevenen classes regulars de castellà. Aquestes comparteixen el seu temps amb l'escriptura –el primer trimestre de 1974 la *Revista de Gerona* li publica un recull de cinc poemes presentats per Joan Tarrés i Vives(16)– i l'organització d'actes culturals, com ara el recital de poemes del també dibuixant Joan Ferràndiz el desembre de 1973. La relació laboral dura alguns cursos, fins que l'escola ha de tornar als Estats Units. Li ofereixen seguir treballant amb ells a Califòrnia, i amb seixanta anys ja fets torna a fer les maletes. El 6 de juny de 1974 arriba a San Francisco, i el setembre comença els cursos a Oakland, al Holly Names College. Allí segueix escrivint, coneix la vida de la joventut americana més o menys *hippy* i descobreix una altra forma de religiositat gràcies a un jove alumne mormó. Poc després es fa membre d'aquesta Església i comença a traduir el *Llibre del Mormó*. Al cap d'uns anys torna a Blanes, a un petit apartament vora el mar mantingut amb l'ajuda dels seus germans, però una profunda crisi religiosa la fa tornar a Estats Units, aquest cop a Salt Lake City, per provar d'aclarir les coses. Tot i que sap que renunciar a la fe dels mormons li suposarà perdre la feina que contribueix al

seu manteniment econòmic, pren aquesta decisió i torna a Catalunya. Viu uns anys en una residència a l'Espluga de Francolí, on fa classes d'anglès als nois i noies de la vila i on amb l'ajuda d'un jove capellà es retroba amb la fe dels seus pares. Enyorada del mar, torna a Blanes i s'instal·la a l'Hospital-Asil de Sant Jaume. Allí segueix escrivint, i el 1993 edita un text en prosa que recull vuitanta anys d'experiències intensament viscudes, *Vocació de viure*.(17)

TOT ALLÒ QUE RESTA

*Així és la vida, feta de coses importants
i de petites foteses, però tot plegat
fa el conglomerat d'una existència.*

Entre els papers deixats per l'autora en morir i que han pogut ser consultats gràcies a la disponibilitat de la família –especialment la seva neboda Roser, gràcies a la qual aquestes pàgines van també il·lustrades amb excel·lents fotografies–, s'han trobat molts textos publicats de manera individual –«Girona i jo» (Programa de Fires de 1958), «Diàlegs» (*Auca Comercial de Girona*, 1959) i «El cant de l'esposa» (Flor Natural de la Plaça de la Llana de Barcelona el juny de 1965)–, dos quaderns manuscrits, datables entre 1945 i 1951, i nombrosos textos mecanografiats –una llarga sèrie de nades datades entre 1953 i 2002, «Diàlegs amb l'infinit» (1966), «Això és el que jo sóc» (1976), «Figures de Passió» o «Pes-sebre vivent» (1998-99)–. Tots aquests materials, ben triats i garbellats, podrien ser dignes objectes d'una merescuda antologia que fes palesa la vàlua d'una obra literària poc, o mal, coneguda. Caldria destacar-ne la sinceritat en l'expressió de sentiments molt íntims, la manera personal de compartir les vivències de caire reli-

giós, el treball formal que a vegades l'aproxima a la poesia d'arrel popular i a vegades es materialitza en aconseguits sonets o experimenta amb poemes en vers lliure i sense rima. I caldria també deixar de banda la imatge de la jove desvalguda, traumatitzada per la seva discapacitat, que es refugia en la inspiració poètica amb l'esperança que tingui efectes terapèutics en la seva vida difícil. En una entrevista de 1991 al *Diari de Girona*,(18) Joaquim Pla i Dalmau li preguntava quan i com escrivia. Ella responia: «Escric en pla de treball. No crec en això que en diuen "inspiració". Crec que tot en la vida ens inspira d'una manera o d'una altra, però quan em poso a escriure, sempre és davant la màquina i sense saber el que en sortirà. Un paper blanc és per a mi millor font d'inspiració. Hi esmerço unes hores cada dia...». En aquesta mateixa entrevista parlava d'un llibre de memòries –el ja esmentat *Vocació de viure*–, d'un «llibre de vivències a Amèrica» (poesies) i d'una «novel·la en castellà que falta poc per acabar-la». És ben segur que rebuscant entre els papers que encara guarda la família, trobaríem aquestes i altres agradables sorpreses. Només cal trobar algú que pugui dedicar-s'hi i acabar de donar a aquesta obra la dimensió i la difusió que li escauen al costat d'altres noms com Carme Montoriol, Maria dels Àngels Vayreda o Carme Guasch.

Lluís Lucero Comas *és filòleg.*

NOTES

1. Tots els textos que apareixen destacats en cursiva són fragments de l'obra –publicada o inèdita– de Maria Castanyer. Per ordre d'aparició, pertanyen a: «Any 1949», *Cançons del color del temps*, p. 90; «Monotonia», inèdit datat el febrer de 1946; «Immortal», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XIII (1959), p. 359; «Girona i jo», Programa de Fires de Girona, 1959 (ara també, fragmentàriament, a *La Girona dels poetes*, Girona, CCG, 2004, p. 193); «Bosc de Califòrnia», inèdit sense data; «La mort vindrà sobre una onada», *Cançons...*, p. 51; *Vocació de viure*, p. 138.
2. «Maria Castanyer: l'enyor de Girona», *El Punt*, 7/12/2003, p. 88.
3. «L'amor esquiu i altres poemes inèdits», *Revista de Girona*, 228 (gener-febrer de 2005), p. 110-111.
4. «Poetisas gerundenses: María Castanyer y María Dolores de Ribot», *Los Sitios. Suplemento Extraordinario de Ferias*, 29/10/1946, p. 25.
5. *Vida Católica*, 25/11/1948, p. 5-6.
6. Amb il·lustracions de Joaquim Pla i Dalmau; Girona, Dalmau Carles, Pla, 1949.
7. «El doble trauma de Maria Castanyer», dins «L'expressió literària», a *Girona tota la boira. Lletres, arts i música a la Girona del primer franquisme (1930-1960)*, Girona, Museu d'Art, 2000, p. 63.
8. «El primer llibre de Maria Castanyer», *Los Sitios*, 5/1/1950, p. 3.
9. «Regalo delicado», *Los Sitios*, 6/1/1950, p. 2.
10. Amb il·lustracions de F. García Estragués; Barcelona, Rasgos, 1953.
11. Amb il·lustracions de Grau Santos; Barcelona, Ed. Rumbos, 1958, p. 10.
12. Publicades fragmentàriament a *El Ripollès*, VI.142 (23/5/1959).
13. *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XIII (1959), p. 357-364.
14. Vegeu *Commemoració dels Jocs Florals de la Llengua Catalana en l'any CI de la seva restauració*, París, 1959.
15. Editada recentment (març de 2005) per l'Associació Suport a la Dona de Palafrugell.
16. «Avui-Poemes», *Revista de Gerona*, 66 (1974), p. 80-81.
17. Blanes, Ind. Gràf. Montserrat SA, 1993.
18. «Els gironins i els llibres: Maria Castanyer, poetessa gironina», *Diari de Girona*, 21/4/1991, p. 17.

*Recital de poesies de Joan Ferràndiz
a la Casa de Cultura de Blanes, l'any 1973.*

